

LIETUVOS

**8(17)
2008**

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY**

LIH
LEIDVYKLA

VILNIUS 2008

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
École des Hautes Études en Sciences Sociales
Lundo universitetas

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Vilniaus pedagoginis universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

tel.: + 370 5 2629410
faks: +370 5 2611433
el. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytytis Čiubrinskas).....	5
<i>Foreword</i> (Vytytis Čiubrinskas)	8

Straipsniai / Articles

Christian Giordano

Disputed Historical Memories in East Europe and Southeast Asia: Representations, Symbols and Social Practices.....	11
Ginčijamos istorinės atmintys Rytų Europoje ir Pietryčių Azijoje: reprezentacijos, simboliai ir socialinės praktikos. Santrauka	27

Irena Šutinienė

Socialinė atmintis ir šiuolaikinė lietuvių tautinė tapatybė	31
Social Memory and Contemporary Lithuanian National Identity. Summary.....	54

Darius Daukšas

Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos	57
Identity Inscribed in the Passport: the Trajectories of Ethnic/national Identity of Lithuanian Poles. Summary.....	72

Žilvytis Šaknys, Daiva Lapinskaitė

Lietuvos karaimai: etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje.....	73
Lithuanian Karaims: Ethnic and Confessional Identity in the Late Twentieth – Early Twenty-First Century. Summary.....	93

John Helsloot

Valentino dienos triumfas Nyderlanduose – po penkiasdešimties metų.....	97
The Triumph of Valentine's Day in the Netherlands – after Fifty Years. Summary.....	114

Rasa Paukštytė-Šaknienė, Irma Šidiškienė

Naujų etnografinių lauko tyrimo būdų paieška: apklausa dviese.....	117
A Search for New Ways of Ethnographic Fieldwork: An Inquiry Conducted by Two Persons. Summary.....	135

Valdemaras Klumbys

Lietuvos kultūrinis elitas sovietmečiu: tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo....	139
Soviet Lithuanian Cultural Elite: between Resistance and Compliance. Summary.....	159

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Kristina Šliavaitė. From Pioneers to Target Group: Social Change, Ethnicity and Memory in a Lithuanian Nuclear Power Plant Community (<i>Neringa Klumbytė</i>)....	163
---	-----

Defining Region: Socio-cultural Anthropology and Interdisciplinary Perspectives 1–2. Acta Historica Universitatis Klaipedensis 12–13. Studia Anthropologica 1–2 (<i>Žilvytis Šaknys</i>).....	168
Re-inventing the Nation. Multidisciplinary Perspectives on the Construction of Latvian National Identity. Lindqvist M. (ed.) (<i>Darius Daukšas</i>)	173
Baltic Postcolonialism. Kelertas V. (ed.) (<i>Gediminas Lancauskas</i>)	175
Torbjorn Friberg. Diagnosing Burn-Out. An Anthropological Study of a Social Concept in Sweden (<i>Vieda Skultans</i>).....	178

Konferencijos / Conferences

Tarptautinė konferencija „Antropologija, etnografija ir biotechnologija“ (<i>Jeanette Edwards, Auksuolė Čepaitienė</i>).....	179
Antropologija, kultūra ir kritinės problemos Amerikos antropologijos asociacijos konferencijoje (<i>Neringa Klumbytė</i>).....	183

Tyrinėjimų projektai ir programos / Research Programmes

Etnologijos, kalbos, istorijos šaltinių elektroninis sąvadas (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	187
Lietuvių tautinio identiteto raiškos būdai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>).....	189

In Memoriam

Antanas Stravinskas (<i>Irena Seliukaitė</i>).....	191
--	-----

Konferencijos

Tarptautinė konferencija „Antropologija, etnografija ir biotechnologija“

Tarptautinei konferencijai „Antropologija, etnografija ir biotechnologija“, kuri vyko 2007 m. rugsėjo 12–14 d. gražioje santūrioje Vilniaus universiteto centrinių rūmų Mažojoje auloje ir sutapo su dalies retų pirmųjų Vilniaus universiteto bibliotekos gamtos mokslų, medicinos ir anatomijos knygų kolekcijos paroda šioje bibliotekoje, negalėjo būti tinkamesnio laiko ir labiau pritaikytos aplinkos. Dabartinė Lietuvos istorija ir nuo 1990 m. visuomenėje vykstantys politiniai socialiniai pokyčiai suteikia galimybę pertvarkyti akademinę erdvę. Savita Lietuvos intelektualinė istorija formavosi iš dalies – nors ne tik – per neramų dvidešimtą amžių, liudijusį skirtingus, besikeičiančius ir vienas kitam prieštaraujančius žinių režimus. Tai Lietuvai suteikia unikalų Europos mokslo perspektyvą. Žvelgiant į ateitį ir į didėjančią akademinę autonomiją, matyti galimybės intelektualiai bendradarbiauti išvengiant tam tikro Šiaurės Amerikoje ir Vakarų Europoje vyraujančio tarpdisciplininio dialogo blogų įpročių ir trūkumų. Įkyrėjęs humanitarinių ir kitų mokslų atskyrimas, kurį C. P. Snow pavadino „dviem kultūromis“ ir kuris neseniai iškilo vadinamuosiuose XX a. paskutiniojo dešimtmečio „mokslo karuose“, pernelyg dažnai sutrukdo imtis dabarties „svarbių reikalų“. Priešindamasi šiai tendencijai, konferencija aiškiai parodė didžiulį produktyvaus dialogo ir abipusiškai informatyvaus pokalbio potencialą. Joje buvo pabrėžtas ir ypač įvertintas istorinės ir tarpkultūrinės perspektyvų poreikis nagrinėjant socialines ir kultūrinės prasmes

tokių reikšmingų socialinių įvykių kaip biotechnologinių naujovių radimasis, taikymas ir su jų plėtra susiję debatai. Konferencijoje taip pat atkreiptas dėmesys į keletą svarbių tarpusavio sąsajų: pirmiausia tarp socialinių ir biologijos mokslų, bet taip pat tarp teologijos ir istorijos, tarp etnologijos ir socialinės antropologijos. Pavyzdžiui, per visą konferenciją vyravo viena svarbi tema: kiek ilgalaikė etnologinių tyrimų Lietuvoje patirtis, kurios esmė yra atidus dėmesys kasdienio gyvenimo detalėms, gali būti naudinga socialinei antropologijai, kuri pagrįsta tarpkultūriniu lyginimu ir iš jo „kyla“, ir, atvirkščiai, kiek socialinė antropologija gali būti naudinga etnologijai. Etnologiją ir antropologiją sieja etnografinio tyrimo metodai ir etnografija kaip priemonė perteikti tyrinėjamus gyvenimo pasaulius. Konferencijoje skaitytuose pranešimuose daug dėmesio buvo skirta etnografijai kaip metodui ir kaip aprašymui. Pavyzdžiui, Marit Melhuus, nagrinėdama įstatymų leidybą ir biotechnologiją Norvegijoje, kalbėjo apie tai, kad socialiniam mokslo tyrimui svarbi daugelio vietų etnografija. Antropologijai domintis tokia sritimi kaip biotechnologija, kuri taikoma įvairiose savitose socialinėse srityse (klinikoje ar laboratorijoje, kampanijų ar aktyvistų grupėse, parlamentuose, teismuose, nevalstybinėse organizacijose ir t. t.), reikalinga kitokio etnografinio atidumo nei, tarkime, kaimo etnografija ar etnografija kaime. Tai puikiai parodė Darius Daukšas, atskleisdamas, kaip tyrinėjant „naujosios genetikos“ ir „socialinio tapatumo“ klausimus jo dėmesį patraukė

ne tik Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymas, bet taip pat tokie oficialūs dokumentai kaip pasai, kuriuose yra etniškumo (tautybės) ir pilietybės įrašai. Plėtodamos metodologinę konferencijos kryptį Rasa Paukštytė-Šaknienė ir Irma Šidiškienė svarstė, kaip skirtingos bendravimo su informatoriais strategijos pagerino jų ir jų informatorių sąveikos kokybę: atsitiktinis posūkis nuo interviu ėmimo atskirai prie interviu ėmimo kartu skirtingomis, bet susijusiomis temomis lėmė netikėtus rezultatus ir informatyvesnius interviu davėjų atsakymus. Šie ir kiti pranešimai parodė etnografinio tyrimo atvirumą. Tai reiškia, kad šio tyrimo stiprybė yra gebėjimas reaguoti į tiriamąjį lauką: atkreipti dėmesį į informatorių rūpesčius, judėti tarp skirtingų socialinių sričių, lanksčiai taikyti tyrimo metodus ir, svarbiausia, sugretinti daug to paties reiškinių perspektyvų. Etnografinis tyrimas taip pat parodo etnologijos ir antropologijos tradicijoms atstovaujančių etnografų refleksyvumo įprotį.

Nors metodologiniai ir episteminiai klausimai gali mieliai užvaldyti kai kurias disciplinas neapibrėžtam laikui, biotechnologija sparčiai plėtojasi. Kai tai rašau, D. Britanijos parlamento nariai svarsto Žmogaus embriologijos ir vaisingumo įstatymo projektui pasiūlytus pakeitimus. Visuotinai pripažįstama, kad aštuoniolikos metų senumo įstatymas turi būti pataisytas, ypač greitai atsižvelgiant į „naujųjų“ reprodukcijos ir genetikos technologijų plėtrą per tuos metus. Pasiūlymai atvėrė kelią seniems debatams ir paskatino naujus, priešingos „pusės“ greitai pasidalijo į religines ir mokslines stovyklas. Jungtinėje Karalystėje katalikų vyskupai per Velykų laikotarpį kvietė vyriausybės ministrus leisti laisvai balsuoti „kaip liepia sąžinė“. Kaip ir 1990 m., 2008 m. ginčas vyksta dėl embriono statuso, bet šiandieną dėmesio centre yra „sumaišyti embrionai“ – tai iš naujo nukaltas plačiausias reikšmės

terminas, skirtas apibūdinti embrionus, kurie yra žmogaus ir gyvūno medžiagos mišinys, sukurtas palengvinti kamieninių ląstelių tyrinėjimą. Vartojant minėtą terminą, debatai susitelkia ties tolesne embrionų tipologija: tai „chimeros“, sukurtos sujungiant žmogaus ir gyvūno embrionus; „hibridai“, suformuoti apvaisinant žmogaus kiaušinėlių gyvūno sperma ar atvirkščiai; „cibridai“, sukurti įterpiant žmogaus DNR į gyvūno kiaušinėlių, iš kurio buvo pašalintas branduolys. Nors 2008 m. debatuose įkurdintos naujos esybės, kurių nebuvo etiniame 1990 m. kraštovaizdyje, šalininkų ir kritikų kaltinimai išdėstyti jau pažįstama kalba: vieni vartoja pažangos ir naudos iš kamieninių ląstelių tyrimo, siekiant palengvinti žmogaus kančią, idiomias, kiti – išsigimimo ir žmogaus orumo bei šventumo puolimo idiomias. Juozas Lazutka įžanginėje plenarinėje kalboje mums priminė, kad biotechnologija nėra naujas dalykas ir nėra jokia hiperbolė. Jis parodė, kad yra didžiulis skirtumas tarp fakto ir netikro „fakto“ (*factoid*) ir kad pristatant genetikos mokslą per daug netikrų „faktų“ pateikiami kaip faktai. Jam rūpėjo tinkamas ir netinkamas naudojimas mokslu. Iš tiesų konferencijoje buvo atkreiptas dėmesys į keletą „pseudomokslo“ pavyzdžių: pradedant supaprastintais evoliucionistų biologų teiginiais (Ben Campbell), baigiant susikompromitavusių rasinių kategorijų sugražinimu „prekiaujant“ „perkuriama“ genetika (Katharine Tyler). Šiame kontekste Zenonas Norkus įtaigiai ir su erudicija įrodinėjo, kad artimoje ateityje atsiras naujų etinių režimų, suformuotų vyraujančiai nuomonei nepritariančių balsų, kuriuos greitai ir efektyviai išplatins naujos informacinės technologijos. Jie, o ne ekonominiai apribojimai, stabdys „mokslo pažangą“. Tokie pranešimai paskatino pradėti diskusiją, kurioje dėl biotechnologijos sukeltų baimių ir išpūstų pažadų nebuvo kaltinta žiniasklaida ar kampanijos daly-

viai (įprasti įtariamieji). Mokslininkų (taip pat ir socialinių mokslų atstovų) lenkyniavimas dėl išteklių ir prestižo taip pat išprovokuoja išpūstas pretenzijas, kurias Cathrine Degnen pavadino „triukšminga žinių ekonomika“. Tinkamas pavyzdys yra „bioetikos“ kaip vyraujančio diskurso, kuris liečia biotechnologijos *socialinį* gyvenimą, atsiradimas ir išskirtinumas Europoje. Enikő Demény klausė, kaip ir kodėl bioetika įgijo šį statusą. Ji atskleidė, ypač iš feministinių perspektyvų, kas atmetama – kokios žinios nutylimos, – kai pasitelkiamos normatyvinės bioetikos sistemos. Žinojimo politikos klausimas neišnyko iš diskusijos darbotvarkės per dvi intensyviai konferencijos dienas. Pokalbis dažnai grįždavo prie tiesos klausimo: ne tik, kas yra laikoma įrodymu, bet ir kokio darbo bei pastangų reikia savitam žinojimui įtvirtinti, be to, kas „pastatoma ant kortos“, kai vienas žinojimo būdas yra privilegijuotas palyginti su kitu. Tačiau diskusija buvo išgelbėta nuo nuolatinio kultūrinio reliatyvizmo akcentavimo. Tai vyko ne tik dėl to, kad ji buvo nuolat grindžiama empirinių atvejų tyrinėjimais, bet ir dėl to, kad buvo „sukiojamas“ tarp klasikinės ir postmodernios socialinės teorijos – primenant Durkheimo socialinį faktą (Auksuolė Čepaitienė). Daugelis „išikišimų“ bei postūmių konferencijoje man parodė, kokia intelektualiai stimuliuojanti gali būti įvairių disciplinų sąveika, kai nėra ideologijos, kuri skatintų naikinti ribas tarp disciplinų. Kada pašnekovai supranta ne tik tai, kas, žvelgiant iš skirtingų disciplinų perspektyvų, atsiduria pavojuje, bet taip pat tai, kodėl tai svarbu, tuomet sustiprėja abipusiškai informatyvaus ir pagarbaus dialogo galimybė. Katharine Tyler drąsiai atkreipė antropologijos dėmesį į kylantį naują susidomėjimą „baltųjų studijomis“ – tarpdisciplininį projektą, kuriuo siekiama atrasti „baltojo“ etniškumo ir privilegijuotumo prielaidas bei atskleisti

kasdienius „baltumo“ ritmus. Enricas Porqueres ir Joanas Bestardas skirtingais būdais pradėjo dialogą tarp antropologijos, teologijos ir istorijos: Porqueresas, įdėmiai nagrinėdamas žmogaus transcendentalias dimensijas ir tai, kaip Europos naujųjų laikų civilinė teisė įtraukė žinojimą, kad kūnas formuoja sielą; Bestardas, atskleidamas krikščioniškąsias šaknis to, kas yra laikoma euroamerikietiškuoju sekuliariu žinojimu.

Konferencijoje aptarta daug svarbių ir dabar aktualių klausimų, kuriuos kelia socialinių mokslų teoretikai. Tačiau tuo pat metu pranešimai ir dalyviai rėmėsi empirine medžiaga. Konferencija buvo turtinga detalių atvejų tyrinėjimų. Nagrinėta, kaip Irano religiniai lyderiai, priešingai stereotipiniam „konservatyvaus“ musulmonų pasaulio suvokimui, kuri palaiko „pažangieji“ Vakarai, prisitaiko naująsias reprodukcijos technologijas (Soraya Tremayne). Tyrinėta prancūzų homoseksualių porų kurta giminystės forma. Šios poros remiasi pakaitine motinyste, kiaušinėlio donoryste ir socialiniu susitarimu kurti šeimas pagal pasirinkimą (Anne Cadoret). Taip pat tyrinėtos ksenotransplantacijos praktikos ir galimybės, kurios ne tik ginčija ribas tarp žmogaus ir žmonių giminei nepriklausančio gyvūno (žinoma, apie tai kalbama šiandieniniuose debatuose dėl žmogaus/gyvūno embrionų Jungtinėje Karalystėje), bet taip pat pertvarko santykį tarp savojo asmens ir kūno (Michèle Fellous). Skirdami dėmesio biotechnologijai, genetikai, etnologai, antropologai, istorikai, filosofai, sociologai ir politikos mokslo atstovai svarstė daugybę kertinių šiuolaikinio Europos socialinio gyvenimo aspektų: ekonomika, giminystė, etniškumą, religiją, klasę, politiką ir etc. Teoriniu požiūriu konferencijos dalyvių nuomonės buvo eklektiškos. Vis dėlto svarbiausia yra tai, kad konferencija atskleidė, kaip daugiadisciplininis požiūris į biotechnologiją,

kurią kai kurie žmonės gali laikyti nauju ir siaurai apibrėžtu socialiniu reiškiniu, ne jų sritimi, „kalba“ ir prisideda suvokiant daugelį svarbių šiuolaikinių problemų, kurios pranoksta biotechnologijos sritį. Reikėtų pasveikinti vietinius konferencijos organizatorius, kurie sukviėtė į vieną vietą šią eklektišką dalyvių grupę, sudarė galimybę sąveikoms bei argumentams, kurių nebuvo galima numatyti iš anksto, ir paruošė vietą bei aplinką, palankią kalbėti, galvoti ir mokyti.

Jeanette Edwards

Iš anglų k. vertė Danguolė Svidinskaitė

Konferencijos „Antropologija, etnografija ir biotechnologija“ siekis buvo sukviesti tarptautinę tyrėjų, daugiausia socialinių antropologų, grupę aptarti socialinius ir kultūrinius biotechnologijos aspektus. Pastarųjų metų antropologijos dėmesys dažnai krypsta į mokslines biotechnologijos ir genetikos inovacijas. Kartu socialinė antropologija patiria ir grįžtamąjį šio domėjimosi efektą, nes tyrinėdama šias mokslines naujoves ji pažvelgia ir į savo pačios perspektyvas. Marilyn Strathern, Emily Martin, Sarah Franklin ar tarptautinio projekto „Viešasis genetikos supratimas (PUG)“ tyrimai atskleidė, kad antropologinė biotechnologijos analizė pranoksta ar net ignoruoja, pavyzdžiui, medicininę antropologiją, nusidriekdama į įvairiausias ir netikėtas sritis, apimančias, pavyzdžiui, šeimą ir giminybę, maistą ir valgymą, politiką ar normatyvinį supratimą. Taip pereidama iš vienos, atrodytu, buvusios svarbios erdvės į kitą, ne mažiau svarbią, antropologinė diskusija gali tapti provokuojanti ir kartu prasminga. Panašiai atsitiko ir konferencijoje Vilniuje. Čia diskusijos biotechnologijos antropologijos tema atvedė prie minčių apie visuomenę, mokslą ir mokslinį tyrimą, apie socialinės

antropologijos ir etnografijos suvokimą. Kaip minėta, konferencijos debatai vyko tarpkultūrinėje ir daugiadisciplininėje perspektyvoje, tuo pat metu išsaugant pagarbą disciplinos tapatumui. Kita vertus, buvo iš naujo įprasminti, atrodytu, žinomi ir savaime suprantami dalykai ar reiškiniai. Tai akivaizdu ir Jeanette Edwards plenariniame pranešime. Remdamasi etnografiniais savo ir kitų socialinių antropologų pavyzdžiais, ji nagrinėjo „objektyvumo“ ir nekintamumo (įtvirtinimo) aspektus, kuriuos pateikia šiandienis biomedicininis žinojimas. Biologija, bio- ir genetinės technologijos arba, kitaip tariant, techninis mąstymas (neišskiriant ir „socialinio“) gali būti pavyzdys „įdaiktinto“ būdo kurti, saugoti ar dekonstruoti įvairių pavidalų ribas, priežastinius sąlygotumus, „išišaknijimus“ ir pan. Bet Edwards pabrėžia, kad žmonių pasaulių realybė yra sudėtingesnė, santykinė, pilna subjektyvumo ir socialumo. Ji yra atvira suvokimui ne per atsiskyrimą ir neišališkumą, nekintamumą ar materialumą, bet per dalyvavimą ir sąveiką. Biožinių naudojimo strategijos, įgyvendinamos per galios santykius, hierarchijas ar skaitmeninį įforminimą, genetiškai ar biologiškai pagrįstiems gyvenimo faktams suteikia autoritetą. Bet socialinio ir kultūrinio pasaulio ignoravimas padaro šią realybę ribotą ir sukonstruotą žmogaus būti suspaudžiančiose struktūrose. Šiame kontekste konferencijos dalyvių pranešimai buvo ypač vertingi. Pagrįsti etnografiniais atvejais, lyginamaisiais požiūriais bei teorinėmis išvalgomis jie atskleidė žmogiškųjų pasaulių įvairovę ir kompleksiskumą bei atkreipė dėmesį į tai, kad socialinė ir kultūrinė tikrovė yra pažini per sąveiką bei bendradarbiavimą. Dalintis žinojimu ir žiniomis tarp skirtingų mokslo sričių, tarp kurių yra ir socialinė antropologija, buvo šios konferencijos pasiūlymas.

Konferencija vyko Vilniuje – posovietinio pasaulio erdvėje. Jos siekis sukviesti

tyrėjus iš įvairių vietų ir šalių, su skirtingomis intelektualinėmis bei akademinėmis patirtimis buvo pripildytas vilčių pabandyti užmezgti diskusiją šioje geografinėje vietoje. Tai puikiai iliustruoja konferencijos programa. Tačiau konferencijos metu atsiradęs kalbėjimas ir tarpusavio ryšys buvo tik pirmas žingsnis, žengiamas bendradarbiavimo bei tikrosios diskusijos link. Debatai salėje buvo gyvi, bet, deja, dominavo šioje konferencijoje pranešimus skaitę prelegentai. Matyt, biotechnologijos antropologijos tema ir jos naujumas Lietuvoje lėmė tai, kad konferencijoje dalyvavo tik nedidelis būrelis Lietuvos mokslininkų ir studentų, kurie gana atsargiai žvelgė ir į diskusijas. Vis dėlto manau, kad nauji dalykai įvyksta užmezgant ryšį mikroskopiniame lygmenyje – ir tai atsitinka tyloje ir klausantis.

Per dvi su puse dienos trukusią konferenciją buvo dirbama viename plenariame posėdyje, šešiose teminėse sekcijose ir surengus du apskritus stalus. Atskira

knygale buvo išleistos konferencijos tezės. Numatoma publikuoti ir konferencijos pranešimus. Konferencijos dalyviai taip pat turėjo progą susipažinti su leidyklos *Berghahn Books* serijos „Vaisingumas, reprodukcija ir seksualumas“ leidžiamomis antropologijos knygomis (jas leidykla dovanojo Lietuvos istorijos instituto bibliotekai) bei su lietuviškais socialinės antropologijos ir etnologijos leidiniais. Konferenciją organizavo Lietuvos istorijos institutas ir Vilniaus universitetas. Jos rengėjai ypač dėkingi Patariamąo komiteto narėms – Jeanette Edwards (Mančesterio universitetas), Marit Melhuus (Oslo universitetas), Anne Cadoret (GRASS-CNRS) – už neįkainojamą ir įvairiapusišką pagalbą organizuojant šį Lietuvai labai svarbų renginį. Finansiskai konferenciją rėmė Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas. Tačiau pagrindinė parama buvo visų jos dalyvių, kurie dalyvavo konferencijoje, atvažiavo į Vilnių ir pradėjo čia diskusiją antropologijos, etnografijos ir biotechnologijos tema.

Auksuolė Čepaitienė

Antropologija, kultūra ir kritinės problemos Amerikos antropologijos asociacijos konferencijoje

105-oji Amerikos antropologijos asociacijos konferencija vyko 2006 m. lapkričio 15–19 d. San Chose, Kalifornijoje. Kaip ir kiekvienais metais, konferencijoje dalyvavo keli tūkstančiai JAV ir kitų kraštų mokslininkų, dėstytojų ir studentų.

Konferencijos tema buvo „Kritinės sankirtos, pavojingos problemos“ (*Critical intersections, dangerous issues*). Daugelyje sekcijų buvo nagrinėjama konflikto, prievartos, karo, genocido ar teroro temos. Pranešėjai klausė, kaip antropologai gali

tyrinėti ir aprašyti prievartą, skausmą, netektį, žudymą ar savižudybę; kaip yra kenčiama ir kokios kentėjimo formos pripažįstamos visuomenėje; kaip prievarta susijusi su tautos kūrimu; kaip socialinės kategorijos, kurias žmogus naudoja savo identifikacijai, gali sustiprinti kančią. Vienas įdomiausių renginių, kuriame teko dalyvauti, buvo Johnso Hopkinso universiteto antropologės Veena Das seminaras. Seminare buvo kalbama apie naują Veena Das knygą *Gyvenimas ir žodžiai: prievarta ir*

pasitraukimas į kasdienybę (Das Veena. 2006. *Life and Words: Violence and the Descent into the Ordinary*. Philip E. Lilienthal Books. Berkeley, Los Angeles, London: California University Press). Antropologės nuomone, išgyvenus prievartą ir netektį, kasdienybė nėra užuovėja, leidžianti užsimiršti. Tai aktyvus socialinės aplinkos ir savęs perkūrimas. Das aiškino, kaip žmonės pradeda vėl gyventi kartu, kaip per kalbą jie atkuria pasaulį. Anot Das, gijimas (*healing*) yra santykio su mirtimi suradimas. Tai yra „geriausias vilties paveikslas, kokį aš galiu pasiūlyti“, – teigė Das. Judith Buttlar iš Kalifornijos universiteto (Berkeley) nagrinėjo Das „skausmo gramatiką“, kuri keičiasi formuojantis subjektų santykiui su skausmu, atsirandant tam tikriems kalbėjimo žanrams, kurie įprasmina mintis ir veiksmus. Elizabeth Povinelli iš Kolumbijos universiteto analizavo, kaip Das monografijoje žmonės susigyvena su prievarta paversdami ją „sava“; kas atsitinka, kai prievarta tampa kasdienybė; kokios yra kitos atsakomybės formos, be užuojautos. Povinelli nuomone, nesugebėjimas suprasti kito žmogaus skausmo nėra susijęs su intelektu, tai – sielos nesėkmė. Kitokia atsakomybės forma atsirastų, kai mano kūnas ir jo sveikata priklausytų nuo tavo kūno ir sveikatos. Toks buvo Povinelli pasiūlytas etinis ir moralinis santykis su kenčiančiuoju.

Tarp Europos antropologų prievartos, konflikto ir panašias temas daugiausia analizavo Balkanų regiono mokslininkai. Pavyzdžiui, Elissa Helms, Centrinio Europos universiteto dėstytoja, nagrinėjo 1995 m. Serbijos armijos vykdytą genocidą Srebrenicoje (Bosnijoje-Hercogovinoje), kur buvo išžudyta 8000 Bosnijos musulmonų vyrų ir berniukų. Prievarta, anot Helms, yra vienas iš būdų kurti etniškai vienašališką tautą. Nacionalizmas ir jo nulemtas genocidas šiuo atveju yra skausmingas buvusios

Jugoslavijos sugriuvimo padarinys. Musulmonės moterys, patyrusios prievartą, kalbėjo apie savo vyrų mirtis – ne apie tai, ką pačios patyrė. Taip jos išitraukė į „garbingos kančios“ diskursą.

Amerikos antropologijos asociacijos pagrindinis pranešimas buvo skirtas XX a. vidurio antropologijai, antropologijos istorijai ir Holivudo industrijai. Sydel Silverman savo pranešime „Amerikos antropologija amžiaus vidury: žvilgsnis iš Holivudo“ (*American Anthropology in the Middle Decades: A View from Hollywood*) teigė, kad tam tikro laikotarpio antropologų darbai atspindi to laikotarpio dvasią. Silverman nuomone, kontekstas, kuriame mes paprastai atliekame tyrimus, veikia pačius tyrimus, keliamus klausimus ir bandymą į juos atsakyti. Taigi mokslininko dėmesys pasirinktai temai yra ir politinės ekonomikos išraiška. Silverman savo idėjas iliustravo analizuodama antropologės Hortense Powdermaker knygą *Holivudas – svajonių fabrikas: antropologas žiūri į filmų kūrėjus* (Powdermaker Hortense. 1950. *Hollywood the Dream Factory: An Anthropologist Looks at the Movie Makers*. Boston: Little, Brown and Co.). Anot Silverman, ta antropologijos istorija, kurią žinome, tai yra antropologija kaip „primityvių“ visuomenių, vėliau kaimo ir galiausiai miesto mokslas, yra kanonizuota, bet ne vienintelė. Powdermaker, Malinowskio mokinė, penktajame dešimtmetyje tyrė filmo industriją – tai buvo tema, nebūdinga tam laikui. Ji taip pat pasirinko tuo metu neįprastą tyrimų vietą – Ameriką. Amerikos, kaip studijų objekto, antropologija buvo pripažinta tik Amerikos antropologijos asociacijos rezoliucija 1969 m. Iki tol Amerikos antropologiją apibrėžė ne Vakarų visuomenių studijos. Kaip ir to meto filmuose, Powdermaker studijoje nediskutuojama apie darbą, klasių santykius ar politiką. Powdermaker kalba apie

vertybes, žiūri į Holivudo industriją kaip į visumą, analizuoja prodiuserių ir kitų vaidmenis.

Miesto ir Amerikos studijų kanonizavimas koreliavo su kitais pokyčiais, vykusiais antropologijoje. Skaudžiausias iš jų ir susilaukęs daugiausia dėmesio buvo „kultūros“ kaip tyrimo objekto praradimas. Matti Bunzlas (Iliojaus universitetas Urbana Champaign) vienoje iš sekcijų aiškino, kad 2006 m. Anapilin iškeliavęs Cliffordas Geertzas, kuris buvo apkaltintas postmodernaus chaoso sukėlimu antropologijoje, iš tikrųjų buvo paskutinis modernistas. Jo darbai padėjo pamatą tokiems veikalams kaip Jameso Cliffordo ir George'o Marcuso *Kultūros rašymas* (Clifford James, Marcus George. 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, Los Angeles, London: California University Press) ar Renato Rosaldo *Kultūra ir tiesa* (Rosaldo Renato. 1989. *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis*. Boston: Beacon Press), kurie tapo kritika, nukreipta prieš patį Geertzą, kartu postmoderniosios antropologijos pradžią. Pasak Bunzlo, antropologui Geertzui kultūra buvo svarbi, nors jis ir kvestionavo su ja susijusį „determinizmą“. Tik vėlesniems autoriams, tokiems kaip Lila Abu Lughod, Jamesas Cliffordas ir Renato Rosaldo, „kultūra“ tapo „apibendrinta interpretacija“. Bunzlas savo pranešime teigė, jis jaučiasi labai nesaugus, kai „nėra kultūros“, kadangi praradus „kultūrą“, antropologija praras savo identitetą. Turbūt Bunzlas sutiktų, kad antropologija be „kultūros“ jau sėkmingai gyvuoja keletą dešimtmečių. Galbūt vertėtų kalbėti ne apie identiteto praradimą, o apie jo kaitą, apie neišvengiamą antropologijos kaip tam tikros „kultūros“ gyvavimo ir kitimo procesą.

Daug dėmesio susilaukė Ruth Behar iš Mičigano universiteto paskaita, skaityta vienoje iš nedaugelio sekcijų, skirtų etnografinių monografijų rašymui ir naratyvui.

Klausytojų dėmesys rodo, kad etnografinių monografijų poetikos temos, išpopuliarėjusios antropologijoje prieš kelis dešimtmečius, tebėra aktualios. Behar pasakojo apie antropologinių darbų žanrą, etnografiją kaip kūrybą ir rašymą. Ji prisiminė Ruth Benedict, kuri buvo nepopuliari poetė ir puiki antropologė, ir klausė, kodėl etnografijos kaip meno pradininkai buvo nevykę rašytojai ir poetai. Behar teigė, kad etnografinės monografijos yra palyginti naujas žanras. Daugelis antropologų sekė Geertzo „giliu aprašymu“ (*thick description*), vėliau Jamesas Cliffordas atkreipė dėmesį į tai, kad monografijų rašymas yra alegorinis. Behar citavo Mary Pratt, kad mes neva labai įdomūs žmonės, rašantys neįdomias knygas. Behar teigė, jog nėra išymių antropologų-rašytojų. Norint gražiai rašyti antropologijos veikalus, anot Behar, reikia skaityti kitus, taip pat ir nemokslinius darbus. Pati Ruth Behar, poetė ir antropologė, yra viena iš nedaugelio sėkmingų savo propaguojamos tradicijos atstovų.

Europos antropologijos William Douglas garbės svečias konferencijoje buvo Jean-Louis Fabiani. Jis skaitė paskaitą „Marselis: miestas už apibrėžties“ (*Marseilles: A City beyond Distinction*). Buvęs Pierre'o Bourdieu mokins, bet atitolęs nuo savo mokytojo strukturalizmo, kalbėjo apie Marselį kaip išsiskiriantį iš visų kitų miestų ir nepaklūstantį Bourdieu teorijai. Fabiani citavo žmonių laiškus, parašytus įvairiais amžiais, kai į Marselį buvo žvelgiama kaip barbarišką miestą. Minėjo Marselio geografinį išskirtinumą, siautėjančią nusikalstamumą, tai, kad jis neatitinka nacionalinių, Paryžiaus ir globalaus miesto vizijų. Tai ypatingos kultūros vieta, kur žmonės nei dirba, nei atostogauja, ši vieta seniai vadinama miestu be kultūros paveldo, nors jis įkurtas dar senovės graikų. Ironiškas Marselio paveikslas ir kitokia Fabiani metodologinė analizė kvestionavo įprastus tyrimus, kai bandoma struktū-

ruoti, apibendrinti ir kuo tiksliau perteikti sukauptą medžiagą. Pranešimas buvo „už“ teorijos ir metodo, kaip ir pats Marselis. Tai buvo ironiškas ir žaismingas koliažas, čia pateikiantis Marselio paveikslą, čia vėl jį sugriaunantis, – kalbėjimas tarp eilučių apie tai, kas gal yra, buvo ir galėtų būti. Kolegai pasiguodžiau, kad gaila, jog beveik nieko nežinau apie Marselį, bet tai buvo mano pirma klaidinga reakcija, nes Marselis buvo tik metafora, pažyminti įvairius miestus ir erdves, kurias visi pažįstam.

Gediminas Lankauskas iš Concordia universiteto, vienas iš nedaugelio konferencijoje dalyvavusių lietuvių antropologų, skaitė pranešimą „Dorybė per veiksmą: charizma ir pilietiškumas evangelinėje krikščionybėje pokomunistinėje Lietuvoje“ (*Practicing Virtue: The Charisma and Civility of Evangelical Christianity in Lithuania after Communist Rule*). Jis analizavo, kaip moralė ir pilietiškumas sukuriama „Tikėjimo Žodžio“ bažnyčiose Lietuvoje. Per etnografinius darbo ir būsto neturinčios jaunos šeimos portretus Lankauskas žvelgė į „Tikėjimo Žodžio“ narių rūpinimąsi vienas kitu ir savitarpio pagalbą. Tai buvo dalijimasis žmogišku gerumu ir gražiu bendravimu („Tikėjimo Žodžio“ narių žodžiai). Šiais veiksmais kuriama moralė, kartu ja grindžiamas žmonių bendrumas ir identitetas. „Tikėjimo Žodis“ tampa tam tikra pilietine visuomene (*civil society*). Lankauskas kvestionavo įprastą antropologiniuose darbuose „pilietinės visuomenės“ ir „valstybės“ priešpriešą. „Tikėjimo Žodis“ yra Katalikų bažnyčios ir morališkai „sužvarbusios tautos“, o ne „valstybės“ priešprieša. Lankauskas taip pat teigė, kad modernumas („Tikėjimo Žodį“ tikintieji apibrėžė kaip „modernią“ bažnyčią) ir pilietiškumas nebūtinai turi būti siejami su sekuliarumu. Įdomi Lankausko analizė padeda suprasti blogą

sektantų reputaciją turinčios „Tikėjimo Žodžio“ bažnyčios moralinę, pilietinę ir socialinę ekonominę reikšmę posovietinėje Lietuvoje bei šios bažnyčios gyvybingumą „religijų“ rinkoje.

Savo pranešime „Europos skonis: socialinė biografija ir „Tarybinių“ bei „Euro“ produktų vartojimas Lietuvoje“ analizavau „Tarybinių“ ir „Euro“ mėsos produktų populiarumą. Pranešime teigiau, kad žmonių biografija, ne jų „klasė“, „etniškumas“ ar „religija“, kaip dažniausiai teigiama darbuose apie maistą ir vartojimą, paaiškina „Tarybinių“ ir „Euro“ maisto produktų pasirinkimą. Europietiškos Lietuvos rinką pateikia naujas „Tarybinio“ ir „Euro“ simbolių reikšmes, reaguodama į vartotojų vertybes ir jausenas. Rinka kuria išivaizduojamą bendruomenę, kuri yra Europos Sąjungos ir Lietuvos politiniame ir viešajame diskurse egzistuojančios bendruomenės alternatyva.

2006 m. William Douglas premija už geriausią Europos antropologijos knygą buvo įteikta Sarah Green iš Mančesterio universiteto (Didžioji Britanija) už jos knygą *Balkanų užrašai: marginalumo ir neapibrėžtumo lokalizavimas graikų-albanų paribyje* (Green Sarah. 2006. *Notes from the Balkans: Locating Marginality and Ambiguity on the Greek-Albanian Border*. Princeton: Princeton University Press). 2005 m. premija buvo skirta Christopheriui Tilley už *Akmens materialumas: kraštovaizdžio fenomenologijos tyrimai* (Tilley Christopher. 2004. *The Materiality of Stone: Explorations in Landscape Phenomenology*. Oxford: Berg Publishers), o 2004 m. – Katherine Verdery už *Nykstantis hektaras: nuosavybė ir vertybė posocialistinėje Transilvanijoje* (Verdery Katherine. 2003. *Vanishing Hectare: Property and Value in Post-Socialist Transylvania*. Ithaca, London: Cornell University Press).